

Veckans Bild

i Gästriklands Tidning,
juli-december 2017

Gästriklands Tidning har varje fredag en återkommande vinjett, Veckans Bild.

Ungefär varannan gång består Veckans Bild av ett foto och en kort text från Erik-Lars i Åsmundshyttan – med en fjäril, en blomma, en skalbagge, en blomfluga, en skinnbagge eller en fågel.

Var och en av bilderna beskriver någon aspekt av den biologiska mångfald som omger oss på den svenska landsbygden. Här på Erik-Lars har vi en stor artrikedom tack vare att åkrar och trädgård sköts på ekologiskt vis utan bekämpningsmedel och att gårdens ängar och hagar hävdas med bete eller slätter.

Nuvarande ägaren, min livskamrat *Inger Wibergh*, har övertagit gården efter sina föräldrar och tillsammans sköter vi den med respekt för det arbete som lagts ner av tidigare generationer.

Man brukar säga att varje art bär på en berättelse. För mig är det en glädje att lära känna nya arter och ta del av deras berättelser. När jag skriver texterna vill jag spegla den här glädjen samtidigt som jag förmedlar fakta om det som bilden innehåller.

Lage Bergström

21 juli 2017
Pärlskimrande på ängen

Nu är det gräsfjärilarnas tid! Här i Gästrikland har vi flera vanliga arter och bland dem pärlgräsfjärilen. Den är liten och inte helt lätt att upptäcka bland ängsblommorna när den flyger. Då kan man bara se ovansidan av vingarna som är bruna utan något tydligt mönster. Men när den sätter sig på en blomma eller ett grässtrå viker den ihop vingarna och visar den vackra raden med ögonfläckar.

Pärlgräsfjärilen trivs i öppna gräsmarker nära skogsbryn med fristående lövträd och buskar. Så ser det ut på vår gård här i Åsmundshyttan där jag bor med min livskamrat Inger. Till gården hör ängar och hagar som hävdats med slåtter och bete i flera generationer. Vi kan glädja oss åt en stor artrikedom av blommor, fåglar, fjärilar, sländor, humlor och mycket mer.

Många fjärilar har fått sitt namn efter sin ”värdväxt”. T ex heter nässelfjärilen så för att nässelfjärilslarven lever på brännässlor. Men i floran hittar vi inget ”pärlgräs”. I stället har pärlgräsfjärilen fått sitt namn för att den ”skimrar som en pärla” på ängen. Och precis så är det!

28 juli 2017
Djur och växter i samspel

Svartkämpar är en vacker växt med små blommor som samlas i ett långt utdraget ax i toppen av en lång stjälk. Ståndarna är långa och vita och ger axet en speciell karaktär. Svartkämpar var tidigare mycket vanlig här i Gästrikland, men den är beroende av bete eller slåtter och har därför minskat kraftigt på senare år. På våra ängsbackar i Åsmundshyttan ser vi däremot hur den sprider sig från år till år, tack vare att vi hävdar ängsmarken med lie och räfsa.

Man säger ”svartkämpar” om en ensam växt, märkligt nog. På bilden uppvaktas en svartkämpar av en gul glasvingefluga. Den tillhör familjen blomflugor med mer än 350 arter i Sverige. Gul glasvingefluga är på många sätt en typisk blomfluga, man ser dem flyga från blomma till blomma på jakt efter nektar och pollen – och de bidrar alltså till att pollinera växterna. Men glasvingeblomflugorna skiljer sig från andra blomflugor genom att de har svårt att övervintra i Sverige. Ganska säkert har flugan på bilden i stället övervintrat i Nordeuropa och flugit upp hit på våren. Det är intressant – och samtidigt roligt för svenska odlare. Glasvingeblomflugans larver är nämligen rovdjur som med god aptit äter bladlöss och de hjälper därför till med att skapa balans i naturen.

11 augusti 2017
Snylthumlor på åkervädd

Humlor har en viktig roll för att pollinera blommorna. De är snabba – en humla sägs hinna med fyra gånger så många blommor som ett tambu, på samma tid. Och de är flitiga, jämfört med bina flyger de vid lägre temperaturer och tål bättre dåligt väder. Så vi ska vara snälla mot humlorna om vi vill ha äpplen i våra trädgårdar och bär att plocka i skogen.

Här i Gästrikland har vi 20-talet humle-arter. Det vanliga är att humlorna bildar samhällen med en drottning och ett stort antal arbetare. Drottningen lägger ägg som arbetarna sköter om. Sedan, när äggen kläckts, föder de upp larverna med pollen. Men alla humlor gör inte så, de på bilden är ”snylthumlor”. De bildar inga egna samhällen, utan snylthumledrottningen smyger in i ett humlebo, dödar drottningen och tar över rollen att lägga ägg. Sedan tas hennes ägg om hand av den tidigare drottningens arbetare. Otäckt kan vi tycka, men ungefär samma beteende som gökens i fåglarnas värld. Därför kallas snylthumlorna också för ”gökhumlor”.

Snylthumlehanarna har bara en roll, att para sig med sin drottning. Sedan kan de leva livets glada dagar, besöka blommorna och dricka deras nektar. Alla humlor har favoritblommor. Just de här hanarna är jordsnylthumlor och deras favoritblomma är åkervädd. Ofta ser man dem tillsammans, som här på bilden, flera på samma åkerväddblomma.

18 augusti 2017
Blomvass i Getån

Blomvass är en växt som tidigare kallats ”brudljus” och som växer i sjökanter och i lugnt flytande åar. Getån i Åsmundshyttan är en sådan å med sakta flytande vatten och blomvass växer i en strandkant där det tidigare fanns en tvättstuga. Förr var ån en viktig resurs för byborna. Här tvättade och badade man, här fiskade man kräftor, hit tog man korna för att dricka vatten, gräset i åkanterna togs till vara för att dryga ut vinterfodret, osv.

Idag ses åar av det här slaget inte längre som en resurs, utan de tillåts växa igen med buskar, gräs och vass. I Getån domineras nu strandkanterna av jättegröe, ett högvuxet gräs som är en främmande art (från Asien). Jättegröe infördes under 1900-talet i tron att det skulle bli ett bra fodergräs. Det visade sig vara fel, korna tycker inte om det och en del djur blev t o m sjuka av det!

Sedan några år hävdar Inger och jag åkanten vid den gamla tvättstugeplatsen med lie, grästrimmer och räfsa. Det håller tillbaka jättegröen och flera av de gamla växterna har kommit tillbaka, t ex strandlysing, bunkestarr, gökblomster och brunklöver. Vi är särskilt glada över blomvassen som idag är sällsynt i Gästrikland och som blommar vackert i juli-augusti.

1 september 2017
Färgsprakande fjärilslarv

Fjärilslarver kan vara färggranna eller intetsägande bleka, nakna eller håriga, med håren i tofsar eller borstar, puckelförsedda, rutiga eller strimmiga, små eller stora. Färgerna och håren ger en skyddsteckning som gör larven svår att upptäcka. Färgerna fungerar ibland också som en varning till larvens fiender, t ex fåglar: ”Akta er, ni ser väl att jag är farlig!”

I Gästrikland har vi totalt mer än 1400 olika fjärilar och varje art har ett eget utseende på sin larv. Den håriga och färgsprakande larven på bilden är en bokspinnarlarv som kompletterar sin skyddsteckning med en röd hårpensel på bakkroppen. Den lever tre månader uppe bland löven i stora lövträd och är svår att upptäcka. Men man ser den lättare i augusti-september när den söker sig ner på marken för att hitta en bra plats att förpappa sig på. Puppen övervintrar och i slutet av maj kan den fullvuxna bokspinnaren krypa fram. Den är en vackert tecknad grå fjäril som är aktiv på natten.

Som namnet säger, trivs bokspinnaren bäst i bokskog där den kan bli mycket vanlig. Men här i Gästrikland har vi inga bokskogar, så hur hänger det ihop? Jo, finns inga bokar kan den nöja sig med andra lövträd. Nu håller den på att dra sig norrut som en konsekvens av klimatförändringen. Hittills finns inte så många observationer av bokspinnare norr om Dalälven, men de blir fler för varje år.

8 september 2017
Sensommarens restaurang

Nu är det sensommar och nästan alla ängsblommor har slutat blomma. Det betyder mindre mat för de insekter som är beroende av nektar och pollen. Men i villaträdgårdarna finns det ofta senblommande växter och de blir då räddningen för många. På solrosblomman på bilden ser vi en nässeljäril längst till vänster och tittar man noga ser man att blomman har besök av ytterligare en fjäril (mindre guldvinge) och dessutom av en blomfluga och en humla.

I vår trädgård i Åsmundshyttan har Inger & jag mycket solrosor – borttappade fågelfrön som grott i potatislandet och som är populära bland fjärilar och bin & humlor, men också många andra. Vi talar om solrosorna som huvudrätten på ”sensommarens fjärilsrestaurang”! På menyn i den restaurangen hör också vanliga trädgårdsväxter som t ex kryddor (mynta, timjan, lavendel m fl), rudbeckia, höstflox och kärleksört. Idag säljer också handelsträdgårdarna flera olika s k ”fjärilsblommor” som blommor länge med nektarrika blommor – buddleja, jätteverbena, m fl.

Ger vi plats för de här blommorna i våra villaträdgårdar får vi dubbel belöning, både glädjen att ha fjärilar omkring oss och tillfredsställelsen att bidra till att bevara den biologiska mångfalden.

(ej publicerat)
Korsspindeln

Det här är Lisa, som bor i ett uthusfönster på vår gård i Åsmundshyttan. Varje kväll hälsar jag på henne när jag går en runda och stänger uthusdörrarna. Lisa är en korsspindelhona och ganska stor, drygt 1,5 cm, och hon har valt en bra plats för sitt nät. I ena kanten av nätet har hon sitt ”skafferi” och där fyller hon hela tiden på med nya byten – myggor och flugor, sländor, skalbaggar, m m – inspunna i silkestrådar.

Korsspindeln är en vanlig art i familjen ”hjulspindlar”, alltså de spindlar som använder sig av nät för att fånga sina byten. Men det finns många andra spindelarter i Sverige som inte gör nät utan i stället har andra sätt att fånga sina byten, t ex att ligga i bakhåll och hoppa fram när ett byte dyker upp. För alla spindlar är rovdjur. De har en viktig roll i naturen som renhållare och de är nyttiga för människan genom att de fångar många skadeinsekter.

Det sägs ibland att korsspindlar har ett gift som kan vara farligt för människor. Det stämmer inte! Alla spindlar använder gift för att förlama eller döda sina byten, men inga svenska spindlar är farliga för människor.

Nu i september är det dags för Lisa och andra korsspindelhonor att para sig. För den uppvaktande hanen är det ett riskabelt företag. Det gäller att närma sig honan utan att hon misstar honom för ett byte. Efter en lyckad parning lägger honan äggen och spinner en kokong åt dem. Sedan dör honan, men äggen övervintrar i kokongen och kläcks till våren.

22 september 2017
Vårt största nattfly

Blåbandat ordensfly är vårt största nattfly, 9 cm mellan vingpetsarna. Man kan jämföra med påfågelöga och amiral som båda är stora dagfjärilar, men de har ett vingspann på bara 6 cm, alltså mycket mindre.

Årets kalla sommar har inte varit gynnsam för fjärilar, så här på ängsbackarna i Åsmundshyttan har jag sett betydligt färre än tidigare år. Därför blev jag extra glad häromdagen när det här ordensflyet satt på gräsmattan tidigt på morgonen. Det hade t o m, ovanligt nog, brett ut vingarna så att det blå bandet på bakvingarna syntes så här vackert.

Här i Gästrikland är blåbandat ordensfly ganska ovanligt. I år extra ovanligt, hittills i år har bara två observationer rapporterats.

Blåbandat ordensfly ingår i den stora fjärilsfamiljen nattflyn och flyger på sensommarnätterna (augusti till början på oktober). Som de flesta andra nattflyn har det mycket bra hörsel även om det saknar öron. Nattflyna har i stället stora trumhinnor på bakkroppen. Synen är däremot ganska dålig, men det gör säkert mindre för dem som främst flyger i mörker.

Varför heter flyet ordensfly, kan man undra. Jo, det anspelar på att det blå bandet ser ut som ett ordensband, alltså ett band som man kan se (t ex) kungligheter bära till högtidsdräkt i fina sammanhang. Därav kan man också förstå att blåbandat ordensfly ses som en slags kunglighet bland nattfjärilarna.

6 oktober 2017
En skinnbagge på ängen

Skinnbaggar finns det många av i naturen, vi har mer än 500 svenska arter och variationen är stor, både till utseende och levnadssätt. Några liknar skalbaggar och andra ser ut som som vandrare pinnar. De flesta lever på land, men några finns i vatten – eller på vattenytan. Många är växtätare, men en del är rovdjur.

Skinnbaggen på bilden är en ängsskinnbagge som alla har en hjärtformad trekant mellan vingarna. Den här heter *Lygus pratensis*. Den har alltså inget svenskt namn men latinets ”pratensis” betyder äng, så namnet är lätt att komma ihåg

Alla skinnbaggar har en kraftig sugsnabel som de sticker in i en växt eller ett bytesdjur och suger ut innehållet, samtidigt som de sprutar in sin giftiga saliv. Beroende på vad de äter betraktas en del skinnbaggar som nyttodjur medan andra ses som skadedjur. *Lygus pratensis* på bilden är i det sammanhanget en harmlös skinnbagge som hjälper till att bryta ner vissnande ängsblommor, som en del i kretsloppet.

En del skinnbaggar kallas stinkflyn eftersom de kan spruta ut ett sekret då de känner sig hotade. Bärfisar är en sorts skinnbaggar som gör så, om de t ex hamnar i hinken när vi är ute och plockar blåbär. Men det är ingen fara. Sekretet luktar illa och är giftigt – men det är helt ofarligt för människor.

27 oktober 2017
Med frostskydd i blodet

Nu är det höstfjärilarnas tid. De är många och de flyger om natten. Man ser dem när de dras till ljuset från utomhusbelysningarna. Några av dem finns kvar på husväggen på morgonen, t ex poppelspinnaren på bilden som sökt sig till lampan på vårt gamla stall i Åsmundshyttan. Han sitter i en typisk viloställning med de lurviga frambenen riktade framåt.

Poppelspinnarna tillhör familjen ädelspinnare, en liten fjärilsfamilj med bara åtta arter här i Gästrikland. Ädelspinnarna har gemensamt att de inte äter något som fullbildade fjärilar. De lever i stället på den näringsreserv som de byggt upp under larvstadiet. De fullbildade fjärilarna är i stället helt inriktade på fortplantning. Hanarnas kamformiga antenner fungerar som deras luktorgan och de uppfattar honornas könsdoft på långt håll.

Poppelspinnare och andra höstfjärilar flyger hela oktober och ibland in i november. Man ser dem också kalla nätter med minusgrader. Hur är det möjligt? Jo, höstfjärilarna har inbyggt ett slags frostskyddsmedel i kroppen, alltså på samma sätt som vi har glykol i kylvätskan i våra bilar.

3 november 2017
En fågel i handen

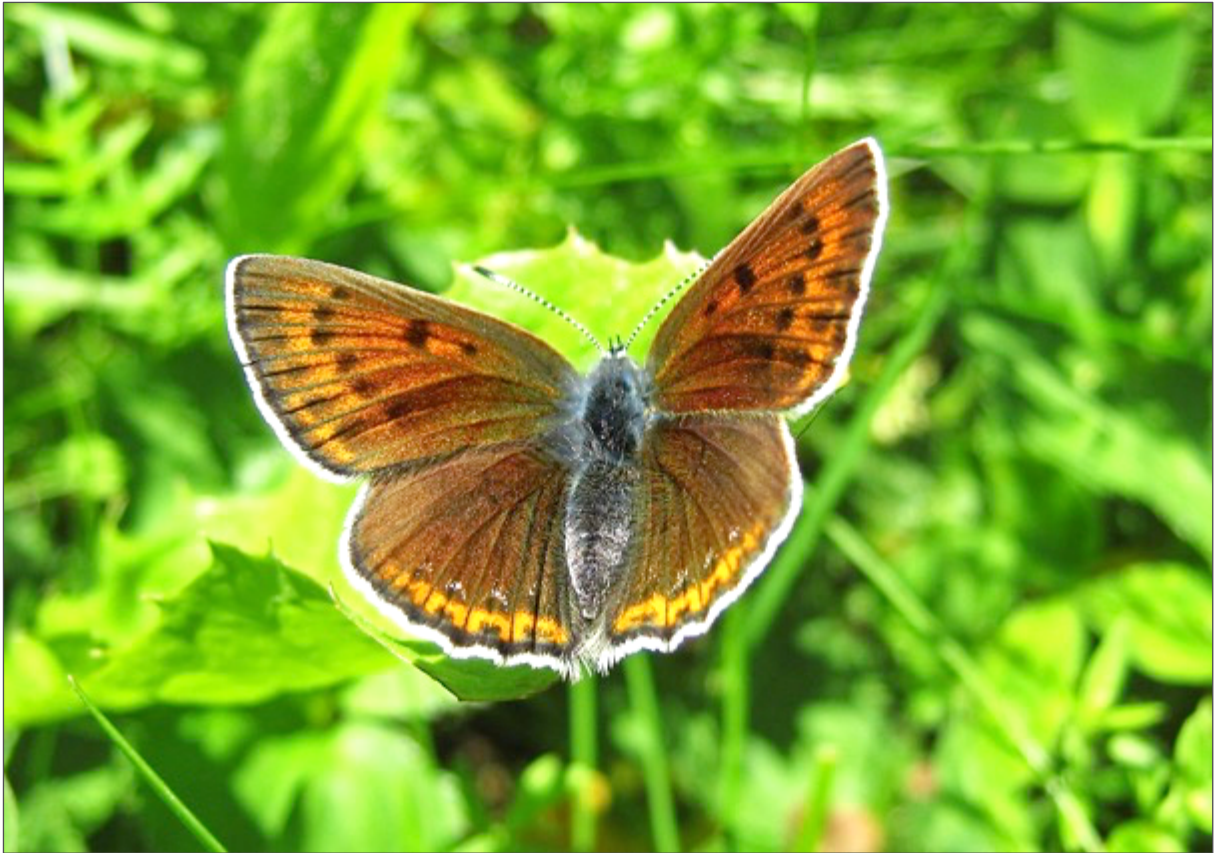

När man bor på landet är det mycket man behöver fixa inför vintern: Kolla tegeltaken och byta trasiga pannor, ta upp potatisen, byta till vinterhjul på bilen, räfsa löv, osv... Dessutom behöver man kolla att småfågeln inte kommer fel när dom söker skydd kalla höstnätter. Det blev jag påmind om när jag hittade den här talgoxen inne i ett av våra uthus här i Åsmundshyttan. Den hade antagligen sökt sig in under takfoten för att vila under natten och hittat ett skrymsle som öppnade sig inåt i byggnaden. När jag kom dit, var den lite omtöcknad, så den ville vila en stund och känna värmen i min hand. Sedan såg den mig djupt i ögonen, tackade och flög ut till sitt fria liv i höstsolen.

Säkert kommer talgoxen och jag att ses ganska ofta under den kommande vintern när den tillsammans med andra småfåglar kommer till våra fröautomater för att äta solrosfrön. Talgoxen är den vanligaste fågeln hos oss – och vid fågelmatningar runt om i landet. Det är lite märkligt att den är så förtjust i solrosfrön när vi vet att den på sommaren livnar sig på insekter och spindlar. Men talgoxen är allätare och väljer det som finns, beroende på säsong och tillgång.

I gammal svensk folktro sågs talgoxen som en otursfågel. Tex var det vanligt att tolka talgoxens sång som "*Lite hö! Lite hö!*" och uppfatta det som en varning att skörden skulle bli dålig. Men idag förknippas talgoxen inte med otur. Tvärtom är den en populär trädgårdsfågel och en fågel som vi välkomnar till våra fågelholkar.

17 november 2017
Sommarminne med gyllene vingar

Om du ska välja en fjärilsbild från sommaren, vad väljer du? Min sambo Inger ställde frågan vid frukostbordet och efter mycket funderande tog jag fram en bild med en violettekantad guldvinge. Inte för att det är den bästa bilden vare sig tekniskt eller konstnärligt. Men jag minns hur glad jag blev när jag såg fjärilen i somras.

Violettekantad guldvinge är ovanlig och rödlistad. Den är en karaktärsart för välhävdade slåtterängar och vi har varje år sett den på våra ängsmarker i Åsmundshyttan. I år har det varit mycket mindre fjärilar än vanligt på den kalla sommaren. Därför min glädje när den visade sig i början av juli, lite senare än normalt.

Honan lägger ägg på ängssyra och det är ju en vanlig växt, så varför är violettekantad guldvinge alltmer sällsynt? Jo, sedan äggen kläckts lever larven på ängssyran och är beroende av att den står kvar efter fröbildningen. Ska larven klara sig, måste man alltså slå sent. Och det slagna gräset behöver ligga kvar någon dag på marken så att larven får tid att hitta en säker plats att krypa till.

Violettekantad guldvinge är Dalarnas landskapsinsekt och där finns den också kvar på många ställen. I Gästrikland är den däremot nästan helt försvunnen.

24 november 2017
Snart vinter...

Fortfarande finns det en del fjärilar i luften, fast det snart är vinter. Den som flyger allra längst in på hösten, ibland t o m i december, är höstlångvecklaren (*Exapate congelatella*). Den finns i hela landet och är vanlig, men den är inte så lätt att upptäcka eftersom den är liten och vingarna är tecknade i grått.

Höstlångvecklaren på bilden är en hane som känns igen på de långsträckta vingarna. Hanen har i stället förkrympta vingar och kan inte flyga alls. Hon sitter hela tiden kvar där hon kläcks, i någon buske eller nere i blåbärs- eller lingonris. Därifrån sänder hon ut könsdofter i förhoppning att hanen ska hitta henne så att de kan para sig.

Höstlångvecklaren tillhör fjärilsfamiljen vecklare med 420 arter i Sverige, alla ganska små och företrädesvis aktiva på natten. Namnet vecklare har de fått eftersom många vecklares larver har för vana att spinna silkestrådar och vika ihop bladen på sin värdväxt.

1 december 2017
Vintervila upp-och-ner

Många fjärilar och andra insekter övervintrar som färdiga insekter, imagos. Andra övervintrar som ägg eller puppa eller larv. Variationen är stor, men alla har något sätt att gå ner i vintervila för att vakna till igen när vårsolen kommer med sin värme.

Fjärilen på bilden är ett flikfly, ett nattfly som är känt för att övervintra i jordkällare. Så är det också hos oss i Åsmundshyttan. Varje vinter ser vi ett eller två flyn sitta i taket till ett förrum till jordkällaren. De sitter upp-och-ner och hur de kan sätta fast sig med fötterna i taket är svårt att förstå. I flera månader sitter de där och sedan, i april-maj, söker de sig ut igen.

Flikfly är den ena av två svenska arter i familjen Calpinae, monsterflyn, en fjärilsfamilj som är speciell på flera sätt. Några monsterflyarter är väldigt stora med vingspann på ca 20 cm. Andra arter kallas vampyrflyn därför att de har en särskilt utformad sugsnabel för att suga blod från djur – och ibland också människor.

De svenska flikflyna är varken blodsugare eller särskilt stora, men de lyser vackert tecknade i rödbrunt. Ytterkanten baktill på vingarna är starkt flikade på ett vis som skiljer ut dem från alla andra svenska fjärilar.

15 december 2017
Hoppar i snö

När det är full vinter med snö och kyla väntar man sig inte att träffa på spännande insekter på morgonpromenaden. Men det kan man faktiskt göra, t ex ser man ibland den här snösländan när temperaturen håller sig runt noll. Det är en metallglänsande grönbrun insekt som lever sitt vuxenliv under vintermånaderna. Den är ganska liten, bara 4 mm lång, och kryper eller hoppar på snön. Blir det rejält kallt kryper den ner i snön och gömmer sig i mossa.

Snösländorna kläcks ur sina puppor på senhösten. Därefter håller de igång under vintern, parar sig och lägger ägg. Larven utvecklas under sommaren och förpuppas sedan i september i en håla i jorden. Både larver och fullbildade snösländor livnar sig på mossa.

Snösländorna tillhör insektsordningen näbbsländor (Mecoptera), som har funnits i 250 miljoner år. De är alltså jämgamla med de första dinosaurierna. Idag finns det kvar 600 näbbsländearter, men bara fem i Sverige. Man tror att flera andra insekter härstammar från näbbsländorna, t ex fjärilar och myggor.

Snösländorna skiljer sig från de flesta andra näbbsländor för att de lever på vintern men också för att de har förkrympta vingar. De kan inte flyga, men de är imponerande hoppare med sina kraftiga ben. De hukar sig lite, sprätter iväg och landar sedan flera decimeter bort, med hopp som är mer än 50 gånger deras egen kroppslängd!